पार्वटं, क्ली, (पार्ह घटते इति अच् । ततः पृषोदरादित्वात् साधुः ।) पांशु । इति हारावली । १६२ ॥

पार्थः, पुं, पृथिवीपालः । (पृथाया अपत्यं पुमान् । शिवादित्वादण् ।) पृथापुत्त्रः । (यथा, महाभारते । ३ । २३५ । १ ।

"सरस्वतदासाद्य वनञ्च पुण्यं
ततः परं किमकुर्व्वन्त पार्थाः ॥"

अर्ज्जुनः । यथा, भगवद्गीतायाम् । १ । २५ ।
"उवाच पार्थ ! पश्यैतान् समवेतान् कुरूनिति ॥")
अर्ज्जुनवृक्षः । इति शब्दचन्द्रिका ॥

पार्थक्यं, क्ली, (पृथक् + भावे ष्यञ् ।) पृथक्त्वम् । पृथक् इत्यस्य भाव इत्यर्थे ष्यञ्प्रत्ययनिष्पन्नम् ॥ ("घटप्रदीपवद् व्यङ्ग्यव्यञ्जकयोः पार्थक्यमेव ॥" इति साहित्यदर्पणम् ॥)

पार्थवं, क्ली, (पृथोर्भावः । पृथु + अण् ।) पृथुता । पृथोर्भावः इति भावार्थे ष्यञ्प्रत्ययनिष्पन्नम् ॥ (पृथुनामा राजा तस्येदमित्यण् । पृथुराजसम्बन्धिनि, त्रि । यथा, भागवते ।१ । ३ । १४ ।
"ऋषिभिर्याचितो भेजे नवमं पार्थवं वपुः ॥")

पार्थिवं, क्ली, (पृथिव्या विकारः पृथिव्यां भवमिति वा अञ् ।) तगरपुष्पम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

पार्थिवः, पुं, (पृथिव्या ईश्वरः ।) पृथिवी + "तस्येश्वरः ।" ५ । १ । ४२ । इति अञ् ।) राजा । इत्यमरः ॥ (यथा, मनुः । २ । १३९ ।
"तेषान्तु समवेतानां मान्यौ स्नातकपार्थिवौ ।
राजस्नातकयोश्चैव स्नातको नृपमानभाक् ॥"
वत्सरविशेषः । यथा,—
"बहुशस्यानि जायन्ते सर्व्वदेशे सुलोचने ।
सौराष्ट्रलाटदेशे च पार्थिवे नात्र संशयः ॥"
इति चिन्तामणिधृतवचनम् ॥
पृथिव्या अयं इत्यण् ।) शरावः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ (पृथिव्या विकार इति । "सर्व्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ ।" ५ । १ । ४१ । इत्यञ् ।) पृथिवीविकृतौ, त्रि । इति मेदिनी ॥ (यथा, भागवते । १ । २ । २४ ।
"पार्थिवाद्दारुणो धूमस्तस्मादग्निस्त्रयीमयः ॥"
पृथिव्या निमित्तं संयोग उत्पातो वा ॥
पृथिवीसम्बन्धिनि, त्रि । यदुक्तम् ।
"मधुमत् पार्थिवं रजः ॥")

पार्थिवी, स्त्री, (पृथिव्यां भवा । "दित्यदितीति ।" ४ । १ । ८५ । इत्यस्य सूत्रस्य वार्त्तिके "पृथिव्या ञाञौ ।" इत्युक्तेरञ् । ततो ङीप् ।) सीता । इति मेदिनी । वे, ४३ ॥

पार्पेरः, पुं, यमः । इति जटाधरः ॥

पार्व्वणः, पुं, (पर्व्वणि ग्रहणयोग्यः इत्यण् ।) ग्रहविशेषः । इति शब्दचन्द्रिका ॥ (पर्व्वणि क्रियते यत् तत् ।) अमावस्यापर्व्वसामान्ययोः कर्त्तव्यश्राद्धम् । यथा,—
"अमावस्यां यत् क्रियते तत् पार्व्वणमुदाहृतम् ।
क्रियते पर्व्वणि वा यत्तत् पार्व्वणमुदाहृतम् ॥"
इति भविष्यपुराणम् ॥
पर्व्वणि यत् क्रियते इत्यनेनामावास्यायाः पर्व्वत्वात्तच्छ्राद्धस्य वैदिकप्रयोगाधीनयौगिकत्वेन पार्व्वणत्वप्राप्तौ अमावास्यायां पृथगभिधानं तद्मावास्याश्राद्धस्य रूढित्वार्थं तेन पार्व्वणेन विधानेनेत्यादौ यौगिकनानावयवशक्त्यपेक्षया एकस्याः समुदायशक्तेर्लघुत्वात् अमावास्यापार्व्वणातिदेशो लभ्यते न तु पूपाष्टकादिपार्व्वणधर्म्मातिदेशः ।" इति श्राद्धतत्त्वम् ॥ * ॥
सामगानां तस्य प्रयोगो यथा,—
"विप्राप्राप्त्या श्राद्धकर्त्ता सुखार्थं क्रमसूचनम् ।
श्राद्धपूर्व्वदिने मांसस्त्रीत्यागश्चैकभोजनम् ॥
श्राद्धाहे दन्तकाष्ठस्य त्यागः स्नानं तथोषसि ।
याम्यास्यत्वं पादशौचे वास्त्वर्च्चा विष्णुचिन्तनम् ॥
तस्मै पूजा मूल्यदानं परभूस्वामिनेऽथवा ।
तत् पितृभ्यश्चाग्रदानं रक्षादीपकुशद्विजाः ॥
श्राद्धानुज्ञा च गायत्त्री देवताभ्य इति त्रिधा ।
मूत्कलप्रोक्षणं रक्षाजलस्थापनमेकतः ॥
पूर्व्वं विप्रकरे तोयं कुशासनमनन्तरम् ।
दक्षिणे देवविप्रस्य पितृविप्रस्य वामतः ॥
आवाहनार्थ्यं न्युब्जञ्च ततो गन्धादिपञ्चकम् ।
ऐशानीक्रमतो रेखा प्रागग्रा देवमण्डले ॥
नैरृतीक्रमतो रेखा दक्षाग्रा पितृमण्डले ।
पात्राणां तेषु विन्यासो होमप्रश्नोऽग्निहोमकः ॥
हुतशेषप्रदानञ्च पात्रालम्भोऽन्नवेशनम् ।
इदमित्यङ्गुल्येः क्षेपस्तूष्णीं दैवे यवस्य च ॥
पित्रे मन्त्रेण निःक्षेपस्तिलस्यापहता इति ।
मधुनोऽन्ने च निःक्षेपो गायत्त्र्यास्त्रिर्ज्जपस्ततः ॥
मधुवाता तृचा चैव मधुशब्दत्रयेण च ।
अन्नाभिमन्त्रणं तस्य दानं जलनिवेदनम् ॥
गायत्त्र्यादित्रिकजपोऽप्यन्नहीनजपस्तथा ।
द्विजाभावेऽपि तृप्त्यर्थं गायत्त्र्यादित्रिकस्य च ॥
पुण्याख्यानस्य च जपः सतिलप्रोक्षिते कुशे ।
अग्निदग्धेतिमन्त्राभ्यां सतिलान्ननिवेदनम् ॥
हस्तक्षालस्याचमनं हरिस्मृतिर्जलस्य च ।
पित्रादिक्रमतो दानं गायत्त्र्यादिजपः पुनः ॥
शेषान्नपिण्डयोः प्रश्नो निहन्मीति च मण्डले ।
अपहतानिहन्मिभ्यां रेखायुग्मं पितृक्रमात् ॥
आस्तरो देवतेत्यस्य जप आवाहनं तिलैः ।
अवनेजनदानञ्च मधुवाता मधुत्रयम् ॥
अत्रन्नमी पिण्डदानं दर्भेलेपापघर्षणम् ।
आचमनं स्मृतिर्व्विष्णोः पात्रक्षालावनेजनम् ॥
अत्रेत्यादिजपो वामावर्त्तेनोदङ्मुखस्ततः ।
आदत्यामीजपश्चैव श्वासत्यागोऽञ्जलिस्ततः ॥
नम इत्यादिकजपो वासोदानञ्च पूजनम् ।
वसन्ताय जपश्चैव द्विजाग्रभूमिसेचनम् ॥
दैवादिब्राह्मणे दानं जलादित्रितयस्य च ।
शिवा इत्यादिनाक्षय्यमघोरा गोत्रमित्यपि ॥
सपवित्रकुशाः पिण्डे स्वधावाचनमूर्जनम् ।
न्युब्जोत्थानं पितुः पक्षे दक्षिणादानमग्रतः ॥
विश्वेदेवाश्च दातारो देवतेतिजपस्त्रिधा ।
विसर्जनं वाज इति आमावेति प्रदक्षिणम् ॥
अन्नादेः प्रतिपत्तिश्च वामदेव्यजपस्त्रिधा ।
दीपप्रच्छादनं हस्तक्षालमाचमने तथा ॥
अच्छिद्रवाचनं विष्णुस्मरणं शेषभोजनम् ।
उपवासदिने शाणं मांसेतराशिताव्रते ॥
तद्दिने मैथुनत्यागः श्राद्धकृच्छ्राद्धभोजिनोः ॥" * ॥
यजुषां विशेषो यथा,—
"आस्तरो देवताभ्यश्च तिलपुष्पजलैस्ततः ।
अवनेजनपिण्डौ च हस्तालेपापघर्षणम् ॥
हस्तक्षालश्चाचमनं विष्णोः संस्मरणाय वै ।
अत्रेत्यादिजपो वामावर्त्तेनोदङ्मुखस्ततः ॥
आदत्यामीजपश्चैव श्वासः प्रत्यवनेजनम् ।
नीवीविस्रंसनञ्चैव तथैवाचमनद्वयम् ॥
नमो वः पितरः शुष्मायेत्यादिकषडञ्जलिः ।
ऋतुनत्यर्थमेवार्य्यं वासः पिण्डप्रपूजनम् ॥
दैवादिब्राह्मणे दानं जलादित्रितयस्य च ।
शिवा इत्यादिनाक्षय्यमघोरा गोत्रमित्यपि ॥
दातारोऽन्नञ्चनञ्चैव एताः सत्याशिषोऽस्त्विति
सपवित्रकुशाः पिण्डे स्वधावाचनमूर्जनम् ॥
आघ्राणञ्चैव पिण्डानां तेषामुत्तोलनन्ततः ।
न्युब्जोत्थानं पितुः पक्षे दक्षिणादानमग्रतः ॥
विश्वेदेवाश्च प्रीयन्तां दैवे वा जलमित्यपि ।
विसर्जनं वाज इति आमावेति प्रदक्षिणम् ॥
अन्यत् सर्व्वं समानम् ।" इति श्राद्धप्रयोगतत्त्वम् ॥

पार्व्वतः, पुं, (पर्व्वते भवः । "विभाषा मनुष्ये ।" ४।२।१४४। इति पक्षे अण् ।) महानिम्बः । इति रत्नमाला ॥ घोड़ानिम् इति भाषा ॥ (अस्त्रविशेषः । यथा, महाभारते । १ । १३६ । २० ।
"भौमेन प्राविशद्भूमिं पार्व्वतेनाभवद्गिरिः ॥")
पर्व्वतसम्बन्धिनि, त्रि ॥ (यथा, महाभारते । १ । ६० । १० ।
"यावत् पृथिव्यां विहितं गवाश्वं
सहारण्यैः पशुभिः पार्व्वतैश्च ॥")

पार्व्वती, स्त्री, (पर्व्वतो हिमाचलस्तस्य तदधिष्ठातृदेवस्येति भावः अपत्यमिति । अण् ङीप् च ।) दुर्गा । इत्यमरः ॥ तस्या व्युत्पत्तिर्यथा,—
"तिथिभेदे कल्पभेदे पर्व्वभेदप्रभेदतः ।
ख्यातौ तेषु च विख्याता पार्व्वती तेन कीर्त्तिता ॥
महोत्सवविशेषश्च पर्व्वस्विति प्रकीर्त्तितम् ।
तस्याधिदेवी या सा पार्व्वती परिकीर्त्तिता ॥
पर्व्वतस्य सुता देवी साविर्भूता च पर्व्वते ।
पर्व्वताधिष्ठातृदेवी पार्व्वती तेन कीर्त्तिता ॥"
इति प्रकृतिखण्डे दुर्गोपाख्याने ५४ अध्यायः ॥
शल्लकी । गोपालपुत्त्रिका । इति मेदिनी ॥ द्रौपदी । जीवनी । इति विश्वः ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका । इति रत्नमाला ॥ क्षुद्रपाषाणभेदा । धातकी । सैंहली । इति राजनिर्घण्टः ॥

पार्व्वतीनन्दनः, पुं, (पार्व्वत्या नन्दनः ।) कार्त्तिकेयः । इत्यमरः । १ । १ । ४२ ॥

पार्व्वतीयकुमारः, पुं, (पार्व्वतीयः पार्व्वतीजातः कुमारः ।) पार्व्वतीपुत्त्रः । यथा,—
"स्वाशुशाखविशाखाश्च नैगमेयस्तथैव च ।
पार्व्वतीयाः कुमाराश्च चत्वारः परिकीर्त्तिताः ॥"
इत्यग्निपुराणम् ॥